

Гавран Ірина Анатоліївна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри
тележурналістики та майстерності актора
факультету кіно і телебачення
Київського національного університету
культури і мистецтв
ORCID 0000-0002-6777-3038
yarynka.77@gmail.com

ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ЕМПАТІЇ СТУДЕНТІВ ЯК ЗАВДАННЯ СУЧАСНОЇ МИСТЕЦЬКОЇ ОСВІТИ

Мета дослідження – проаналізувати основні стрижневі психологічні механізми формування педагогічної емпатії студентів під час навчання в мистецьких освітніх закладах, зокрема в процесі підготовки майбутніх викладачів музики. **Методологія дослідження** ґрунтується на досягненнях сучасної мистецької педагогіки, що дало змогу провести науково об'єктивне дослідження. **Наукова новизна** полягає у актуалізації питання формування педагогічної емпатії студентів в сучасних умовах розвитку мистецької освіти в Україні. **Висновки.** Запропоновані психологічні ознаки особистісних передумов щодо формування педагогічної емпатії студентів сприятимуть розвитку позитивної особистісної позиції у сфері мистецько-педагогічної культури; формуванню професійної компетентності, спрямованості та гнучкості; оволодінню сукупністю систематизованих психолого-педагогічних знань, умінь та навичок; активному розвитку художньо-образного мислення; потягу до особистісної та мистецько-педагогічної самореалізації; здатності до емпатії. Реалізація представлених психологічних механізмів дозволять студентам значною мірою підвищити рівень розвитку педагогічних здібностей та особистісних якостей, адже вся педагогічна система пронизана гуманізмом, любов'ю і повагою, що сприяє успішному педагогічному процесу в мистецькій діяльності.

Ключові слова: емпатія, мистецька освіта, педагогічна діяльність, ідентифікація, уява, рефлексія, інтерпретація.

Гавран Ирина Анатольевна, кандидат педагогических наук, старший преподаватель кафедры тележурналистики и актёрского мастерства Киевского национального университета культуры и искусства

Формирование педагогической эмпатии студентов как психолого-педагогическая проблема

Цель исследования – проанализировать основные стержневые психологические механизмы по формированию педагогической эмпатии студентов во время обучения в образовательных учреждениях художественной направленности, в частности в процессе подготовки преподавателей музыки. **Методология** исследования основывается на достижениях современной педагогики, что позволило провести научно объективное исследование. **Научная новизна** заключается в актуализации вопроса формирования педагогической эмпатии студентов в современных условиях развития художественного образования в Украине. **Выводы.** Предложенные психологические признаки личностных предпосылок формирования педагогической эмпатии студентов способствуют развитию положительной личностной позиции в сфере художественной педагогической культуры; формированию профессиональной компетентности, направленности и гибкости в овладении совокупностью систематизированных психолого-педагогических знаний, умений и навыков; активному развитию художественно-образного мышления; влечению к личностной и художественно-педагогической самореализации; способности к эмпатии. Реализация представленных психологических механизмов позволит студентам в значительной степени повысить уровень развития педагогических способностей и личностных качеств, ведь вся педагогическая система пронизана гуманізмом, любовью и уважением, что способствует успешному педагогическому процессу в художественной деятельности.

Ключевые слова: эмпатия, художественное образование, педагогическая деятельность, идентификация, воображение, рефлексия, интерпретация.

Gavran Irina, Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer at the Department of Television Journalism and Performing Arts, Kiev National University of Culture and Arts

Formation of pedagogical empathy of students as a psychological and pedagogical problem

The purpose of the study is to analyze the main core psychological mechanisms for the formation of the pedagogical empathy of students. **Methodology.** The application of the method of analyzing the theoretical foundations and practical searches of modern artistic pedagogy allowed for conducting a scientifically objective study. **Scientific novelty.** The implementation of the presented psychological mechanisms will allow students to significantly increase the level of development of pedagogical abilities and personal qualities, because the whole pedagogical system is permeated with humanism, love and respect, which contributes to the successful implementation of the pedagogical process of creative activity. **Findings.** The presented psychological signs of personal prerequisites for the formation of the pedagogical empathy of students contribute to the development of a positive personal position in the field of artistic pedagogical culture; formation of professional competence, focus and flexibility of mastering a set of systematized psychological and pedagogical knowledge and skills; the active development of artistic and imaginative thinking; craving for personal and artistic-pedagogical self-realization; ability to empathy.

Key words: empathy, art education, pedagogical activity, identification, imagination, reflection, interpretation.

Актуальність теми дослідження. В умовах гуманізації освітнього процесу зростає значення заходів, спрямованих на удосконалення професійної підготовки майбутніх учителів музики, що зумовлено ствердженням гуманістичної ідеї загальнолюдських цінностей та моральних ідеалів, національно-зорієнтованого світогляду студентської молоді. Сутність цих вимог визначена в програмних документах: Державній доктрині національній програмі «Освіта» (Україна XXI століття); Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті; Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності і под. Відтак, формування педагогічної емпатії студентів – майбутніх викладачів

музики – є актуальним завданням сучасної мистецької освіти, що потребує розробки належних теоретичних та практичних заходів у цій сфері.

Мета дослідження – проаналізувати основні стрижневі психологічні механізми формування педагогічної емпатії студентів під час навчання в мистецьких освітніх закладах, зокрема в процесі підготовки майбутніх викладачів музики.

Ступінь наукового розроблення. Психологічні механізми образного мислення розробляли такі дослідники, як С. Рапопорт, С. Рубінштейн, Л. Шрагіна та ін., спільні засоби само- і взаємо-регуляції у процесі міжособистісної взаємодії – А. Валтинас, Т. Гаврилова, В. Івасишин, С. Максимець, М. Обозов, К. Обуховський, Л. Регуш, К. Роджерс, О. Саннікова, І. Твердохлебова, М. Удовенко. При цьому питання співпереживання – емпатії – одне з найменш досліджених у мистецькій педагогіці.

Виклад основного матеріалу. Якщо підходити до підготовки студентів до педагогічної діяльності, то можна уявити професійне самовизначення, як процес, що розвивається, в якому особистість протягом професійного шляху визначає свою позицію відносно цінностей. Образ професії, який починає формуватися на етапі первинного вибору, стає частиною цілісного уявлення особистості про світ, її майбутнє життя. Сама особистість, входячи у світ професії, визначає себе не тільки як суб'єкта професійної діяльності, а й як суб'єкта своєї життєдіяльності. У процесі професійного становлення ці цінності перевіряються, доповнюються, набувають особистісного смислу, а сама особистість набуває образу представника даної професії.

З цієї позиції емпатія набуває особливого практичного значення, що значно впливає на моральне вдосконалення особистості, оптимізацію стосунків, які відбуваються у спілкуванні в процесі музично-педагогічної діяльності. Адаже емпатія розглядається нами як властивість особистості вчителя. Яка проявляється у розумінні внутрішнього світу учнів, емоційному залученні їх до навчання. Емпатійні переживання (співчуття) реалізуються у формах допомагаючої поведінки.

Доцільно зауважити, що поняття «емпатія» (від грец. *empathia*) науковці визначають як осягнення емоційного стану, чуттєве проникнення у переживання іншої людини [5]. Співчуття спонукає людину до допомоги і дозволяє досягти взаємоузгодження позицій, обрати відповідно до цього спільні засоби само- і взаємо-регуляції (Т. Гаврилова, М. Обозов, К. Роджерс).

Аналіз сучасних педагогічних пошуків, поряд із практикою державної освіти, свідчать про зростання інтересу до проблеми формування емпатії студентів, складову якої складає звернення свідомості особистості «на іншого», подолання певних кордонів власного «я» та прийняття світу іншої особистості. Найпоширенішим розумінням феномена емпатії є тлумачення як особливої здатності (властивості) суб'єкта до осягнення (відбиття, проникнення, входження, доручення, прийняття, співучасті, співчуття) емоційних переживань (станів) і внутрішнього світу (думок) іншої людини, що дозволяє партнерам досягти взаємоузгодження позицій, взаєморозуміння, обрати у відповідності з цим спільні засоби само- і взаємо-регуляції у процесі міжособистісної взаємодії (Ш. Бюлер, А. Валтинас, Л. Виговська, Т. Гаврилова, В. Івасишин, С. Кондратьєва, С. Максимець, М. Обозов, К. Обуховський, Л. Попова, Л. Регуш, К. Роджерс, О. Саннікова, І. Твердохлебова, М. Удовенко, А. Штейнмец, В. Якунін).

Доцільно зазначити, що формування емпатії є важливою психологічною педагогічною та соціальною проблемою, від вирішення якої залежить розвиток творчої та гуманної основи особистості студента. Наявність емпатії сприяє загальному розвитку особистості: розвивається емоційна сфера, удосконалюється мислення, зростають адаптивні та комунікативні можливості, людина стає чуттєвою до краси мистецтва, в значенні цінностей набувають якості, такі як толерантність, дискусійна культура, творча активність.

Адекватність процесу до формування педагогічної емпатії студентів забезпечується завдяки таким психологічним механізмам, як *ідентифікація, уява, рефлексія та інтерпретація*. У психологічних процесах ідентифікація розглядається як самоототождження особистості за певним зразком (окремої особистості, чи колективу) та як власна ідентичність, індивідуальність завдяки спільності певних рис та ознак. Ідентифікація є механізмом не тільки когнітивної, а й афективної та регулятивної сфер психіки, що сприяє формуванню педагогічної емпатії особистості студента. Саме вона зумовлює здатність фахівця ідентифікувати себе з учнем, стати на його позицію, зрозуміти його проблеми та інтереси.

Ідентифікація (від лат. *identicus* – тотожній) той, який виражає той факт, що одним із найпростіших способів розуміння іншої людини є уподібнення себе до неї. Це поняття має неоднозначне тлумачення [5]. Його трактують, як: процес ототожнення (уподібнення) себе з іншим індивідом або групою, в основі якого лежить емоційний зв'язок; набуття, засвоєння цінностей, ролей, моральних якостей іншої людини, особливо батьків; копіювання суб'єктом думок, почуттів або дій іншої людини, яка є моделлю, та ін.

Слід зазначити, що ідентифікація висловлює встановлений емпіричний факт, що одним з найпростіших способів розуміння є уподібнення. У позитивному спілкуванні між людьми це, зрозуміло, не єдиний спосіб досягнення взаєморозуміння, але в реальних ситуаціях взаємодії люди часто користуються таким прийомом, коли припущення про внутрішній стан партнера будується на основі спроби поставити себе на його місце. У цьому плані ідентифікація виступає в якості одного з механізмів пізнання та розуміння іншої людини і навколишнього світу.

Отже, ідентифікація — це спосіб розуміння іншої людини через усвідомлене чи неусвідомлене ототожнення її із собою, намагання зрозуміти стан, настрої людини, її ставлення до світу й до себе,

поставивши себе на її місце. Здатність ідентифікувати себе з іншим, стати на його позицію, зрозуміти його проблеми та інтереси сприяє формуванню педагогічної емпатії студентів.

У розумінні стану ідентифікації, виняткову роль відіграє ступінь розвитку уяви у майбутнього педагога. З цього приводу Б. Теплов зазначає: «Щоб радіти чужою радістю і співчувати чужому горю, слід уміти за допомогою уяви перенестись у стан іншої людини, подумки стати на її місце. Справжнє чуйне ставлення до людей передбачає живу уяву» [6].

Існує думка про те, що психологічним механізмом образного мислення є накопичення уявлень особистості (С. Рапопорт, С. Рубінштейн, Л. Шрагіна та ін.). Уява – це психічний процес створення нових образів предмету, ситуації на основі раніше сприйнятих, що виражені у побудові образу. Засобів кінцевого результату наочної діяльності суб'єкта; в створенні програми поведінки у невизначених проблемних ситуаціях; у продуктуванні образів, які не програмують, а замінюють діяльність; у створенні образів, відповідних опису об'єкта [1]. Специфічною особливістю уяви є те, що процес мисленого відтворення чужих почуттів і намірів розгортається під час безпосередньої взаємодії, що формує здатність педагога до емпатії. Діяльність уяви в цьому разі відбувається на підставі безпосереднього сприймання людиною вчинків, експресії, змісту висловлювань, якості діяльності іншої особи.

Доцільно зауважити, що важливим у мистецькій діяльності є розвиток художньо-образного мислення, який пробуджує у людини здатність до уявлення, такий тип мислення є емоційно-почуттєвим (І. Зязюн), здатним активно викликати естетичні переживання, котрі щільно пов'язані із сприйняттям художньо-мистецьких образів [2]. Художні образи завжди полі-функціональні, джерело виникнення їх є художньо-мистецький твір, відповідно сприйняття його є суб'єктивним. Це пов'язано з накопиченим особистісним досвідом людини, із розвитком її чуттєвих ознак (зорових, тактильних, слухових). Сила сприйняття художньо-мистецького образу залежить від того, наскільки він є яскравим, виразним, який добре запам'ятовується тощо.

Як зазначає Л. Толстой, «єдиним методом освіти є досвід, а єдиним його критерієм є свобода», тим самим пропагує евристичну форму навчання. Адже саме евристична форма навчання стимулює творче мислення, уяву, та рефлексію у особистості студентів. [3]. Здатність особистості до самопізнання, вміння аналізувати свої власні дії, вчинки, мотиви й зіставляти їх з суспільно значущими цінностями, а також з діями та вчинками інших людей ми називаємо рефлексією, яка сприяє формуванню визначеного нами феномену. Професійна рефлексія – особистісна рефлексія вчителя, виражає спрямованість свідомості «на саму себе». Сприяє розвитку теоретичного мислення студента, його духовній внутрішній наповненості. Функціональна спрямованість рефлексії щільно пов'язана з найважливішими, з професійної точки зору, елементами – інтересами, потребами, перевагами тощо. У професійному зростанні студента як до продуктивної діяльності на операційному рівні рефлексія передбачає розвиток самопізнання, самооцінки, аналізу, власного професійного «Я», пошуку особистісного сенсу та методологічних сутностей професійної діяльності, які у результаті забезпечують мотивацію професійного самовдосконалення і, відповідно, високий рівень професійної майстерності яка формує здатність майбутнього фахівця до педагогічної емпатії.

Фундаментальним напрямом дослідження теоретичних засад і практичних пошуків сучасної мистецької педагогіки належить педагогічній інтерпретації. Педагогічна інтерпретація навчального матеріалу, художньо-мистецьких вражень засобами слова – широко вживаний підхід у навчально-виховній практиці. Його підпорядковано завданням зацікавлення студентів матеріалом, врахування можливостей особистісного сприймання. Слушність застосування словесної, педагогічно-доцільної інтерпретації мистецтва не викликає сумніву.

Словесна інтерпретація - важливий інструмент педагогічного впливу на художню свідомість особистості студента. Викладач, що не вмєє словами передати образний зміст музичного твору, не може досягти успіху в навчально-виховній роботі так само, як і той, що неспроможний створити виконавську інтерпретацію. Як підкреслював В. Сухомлинський, «слово – нічим не замінний засіб впливу на учнів» [4]. Коли ж йдеться про мистецтво, виразне слово педагога відіграє особливу роль, допомагаючи студентам не лише розібратись у структурі художнього образу, а і яскравіше збагнути його красу, глибше сприйняти змістове наповнення мистецтва, що сприяє ефективності формування щодо педагогічної емпатії.

Доцільно сказати, що поняття інтерпретації в мистецтві стосується тих його різновидів, в яких відбувається відтворення результатів авторської діяльності – композитора, письменника, поета, сценариста, режисера, тощо. Це – виконавська інтерпретація, метою якої є трактовка продукту первинної мистецької творчості [3]. Виконавська інтерпретація лежить в основі авторського мистецтва, закони виконавської інтерпретації притаманні мистецтву виразного читання, величезне значення має виконавська інтерпретація в мистецтві. Виконавець не просто відтворює мистецький матеріал – він пропонує особистісне розуміння художнього твору. Не випадково кажуть, що «заморожені» в нотах композиторські почуття і переживання виконавець має розтопити теплотою власної уяви.

Отже, виконавська інтерпретація – важлива складова педагогічної діяльності галузі мистецької освіти, яка також впливає на формування педагогічної емпатії студентів. Майстер постійно пропонує демонстрацію мистецьких творів чи його фрагментів, від виразності виконавської інтерпретації педагога-майстра залежить характер мистецького сприймання студентів, їх художньо-образних вражень та естетичний розвиток студентів.

Доцільно зауважити, що виконавський і словесний аспекти інтерпретації мистецтва мають бути змістовно поєднаними, доповнювати одне-одне у розкритті художнього образу. Вплив задуму інтерпретації мистецького твору у єдності з словесною анотацією має перевірятися та відпрацьовуватися під час практичної діяльності студентів до формування педагогічної емпатії – орієнтація художніх прикладів, вербальних та невербальних засобів комунікації на активізацію внутрішнього стану студентів, досягнення особистісної значущості мистецького матеріалу, розумне поєднання свободи студентів і педагогічного керівництва його діяльністю. Так, в умовах практично-педагогічної діяльності зростатимуть сформованість витонченого відчуття та розуміння світосприйняття студентів, здатність до оптимістичної віри у його прихованій потенції до формування педагогічної емпатії.

Висновки. Узагальнюючи викладене вище, ми можемо стверджувати, що сила співпереживання – емпатії – одна з найменш досліджених в мистецькій педагогіці сил, хоч дія її настільки значуща, що годі й говорити про продуктивність педагогічних знахідок в галузі мистецького розвитку особистості студентів поза врахуванням потужного її впливу до формування педагогічної емпатії.

Отже, зазначені психологічні ознаки особистісних передумов формування педагогічної емпатії студентів сприятимуть розвитку позитивної особистісної позиції у сфері мистецької-педагогічної культури; формуванню професійної компетентності, спрямованості та гнучкості; оволодінню сукупністю систематизованих психолого-педагогічних знань, умінь та навичок; активному розвитку художньо-образного мислення; потягу до особистісної та мистецько-педагогічної самореалізації; здатності до емпатії.

Література

1. Антонова-Турченко, О.Г., Дробот Л.С. Музична психотерапія: Посібник-хрестоматія. Київ: ІЗМН, 1997. 260 с.
2. Зазюн, І.А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посібник. Київ: МАУП, 2000. 312 с.
3. Козир, А.В. Професійна майстерність учителів музики: теорія і практика формування в системі багаторівневої освіти: Монографія. Київ: Видавництво НПУ імені Драгоманова, 2008. 380 с.
4. Педагогічна мудрість віків : навч. посіб. / уклад. : В.Л.Омельяненко, А.І.Кузьмінський. Київ: Знання, 2009. 411 с.
5. Психологія: Підручник для студентів ВНЗ // Ю.С. Трофимов, В.В. Рибалка, П.А. Гончарук та ін.; / за ред.Ю. С. Трофимова – 3-тє вид. Київ: Либідь, 2001. 560 с.
6. Теплов. Б.М. Психологія. Москва, 1951. 127 с.

References

1. Antonova-Turchenko, O.G., Drobot, L.S. (1997). Musical Psychotherapy: Handbook - Textbook. Kyiv: IZMN, 260 p [in Ukrainian].
2. Zazyun, I.A. (2000). Pedagogy of good: ideals and realities: science-method. manual. Kyiv: MAUP, 312 p. [in Ukrainian].
3. Kozyr, A.V. (2008). Professional mastery of music teachers: theory and practice of formation in the system of multilevel education: Monograph. Kyiv: Publishing House of Drahomanov NPU, 380 p. [in Ukrainian].
4. Pedagogical wisdom of the ages: teach. manual / layout. : VL Omelyanenko, AI Kuzminsky. (2009). Kyiv: Knowledge, 411 p. [in Ukrainian].
5. Psychology: Textbook for students of higher education // Yu.S. Trofimov, V.V. Fisherman, P.A. Goncharuk et al. ; / for ed.U. S. Trofimova - 3rd form. Kyiv: Lybid, 2001. 560 p. [in Ukrainian].
6. Teplov, B.M. (1951). Psychology. Moscow, 127 p. [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 29.12.2018 р.